

SMURTO REIŠKINYS MOKYKLOJE. PAAUGLIŲ FOCUS GRUPĖS PATIRTIS

OKSANA DENISIUK

APB „APRANGA“

JULIJA EIDUKEVIČIŪTĖ

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Mokykla, kaip socialinis institutas, negali viena užkirsti kelio smurto reiškinių plitimui. Efektyviai smurto prevencijai reikalinga veikla, organizuojama ir už mokyklos ribų – čia ypatingą reikšmę turi socialinis darbas. Straipsnyje aprašomos galimos smurto priežastys, formos ir pasekmės paauglio psichosocialiniam vystymuisi, tolesniam vaidmeniui jį supančioje aplinkoje. Toliau pateikiama focus grupės patirtis, atskleidžianti tokio pobūdžio darbo su paaugliais privalumus. Pritaikęs šią informaciją, socialinio darbo profesionalas gali suteikti efektyvesnę pagalbą smurto dalyviams.

ĮVADAS

Vienas iš pagrindinių švietimo tikslų – išugdyti jaunuoliui vertybines orientacijas, leidžiančias tapti doru, siekiančiu žinių, savarankišku, atsakingu žmogumi, išlavinti komunikacinius gebėjimus, užtikrinant socialinę kompetenciją ir gebėjimus savarankiškai kurti savo gyvenimą. Mokykla tai socialinis institutas, kuriame asmuo įgyja tam tikrą

elgesio modelį, susiformuoja jo vertybinė sistema, moralinės normos, įvirtinamos teisės ir pareigos – visi šie elementai turės didžiausią reikšmę būsimo gyvenimo gerovės kūrimui, išlaikymui. Ypatinę reikšmę patirtis mokykloje turi paauglystės laikotarpiu. Jo metu vykstantys pokyčiai psichosocialiniuose procesuose kelia vidinius konfliktus, aktyviai bendraujant su socialine aplinka keičiasi požiūris į aplinkos veiksnius ir į patį save. O smurtas vienoje iš artimiausių aplinkų – mokykloje – vykstantiems procesams daro neigiamą įtaką: trukdo normaliam vystymuisi, bendrai mokyklos atmosferai, emociniam klimatui, taigi užkertą kelią efektyviam ir kryptingam asmenybės augimui.

Europos mokyklų tyrimų duomenimis, net 63 % moksleivių yra įtraukti į smurtavimą. Lietuvoje ši problema yra itin rimta – Pasaulio Sveikatos Organizacijos atlikto tyrimo duomenimis, daugiausia patyčių trylikos metų vaikai patiria Portugalijoje, Latvijoje ir Lietuvoje, o besityčiojančių trylikamečių – Austrijoje, Latvijoje ir Lietuvoje (<http://www3.lrs.lt>). Taigi, smurto reiškinys mokykloje yra aktuali ir didelį masą turinti problema, kurią būtina spręsti.

Smurto tema dirba daugelis pasaulio ir Lietuvos mokslininkų, žinome jų nuomones, tyrimų išvadas įvairiais smurto reiškinio aspektais. Itin svarbu sužinoti vaikų nuomonę, kadangi jie – pagrindiniai proceso dalyviai ir geriausiai supranta prievartos patirtį. Paauglių požiūris smurto tema išsiaiškintas atlikus tyrimą *Paauglių požiūris į smurtą tarp bendraamžių mokykloje*. Tyrimo klausimas – koks yra paauglių požiūris į smurtą mokykloje bendraamžių tarpe? Siekiant į jį atsakyti tyrimui pasirinktas *focus* grupės metodas, kurio metu buvo demonstruojamas ir vėliau aptartas filmas, įtraukiant jaunuolių patirtis. Tokia veikla vaikus sėkmingai įtraukia į bendravimo procesą – matydami atspindėtas realias smurto mokykloje situacijas jie lengviau atsiveria, išsako savo nuomonę. Taigi, šiuo straipsniu *focus* grupės metodas atskleidžiamas kaip efektyvi priemonė darbui su paaugliais, patiriančiais smurtą, ir bandant išsiaiškinti smurto atvejus, jų priežastis, sukeliamas pasekmes ir į tai atsižvelgiant kurti efektyvias prevencijos priemones; kaip tinkamas tyrimo metodas, siekiant atskleisti vaikų požiūrį draudžiamomis, jautriomis temomis.

Tyrimo tema – moksleivių požiūris į smurtą mokykloje. Objektas – paauglių požiūris į smurtą mokykloje moksleivių tarpe.

SMURTO REIŠKINYS MOKYKLOJE

Smurtas prieš vaikus mokykloje yra ryški problema šiandieniniame pasaulyje, taigi ji domina ir mokslininkus, bandančius kuo tiksliau išnagrinėti prievartos apraiškas ir kitus reiškinius, susijusius su jomis. Vienas jų – sudėtingas paauglystės tarpsnis, kuriame patiriami išgyvenimai turės įtakos tolimesnei gyvenimo kokybei. Paauglystės tarpsnis yra savitas, apimantis begalę pokyčių vaiko gyvenime, kurie lemia smurtinio elgesio reiškinį. Perėjimas į paauglystę yra lydimas įvairių jausmų, potyrių, kurie sukelia emocinį konfliktą ir nestabilumą (Cole, Cole, 1996). Viso šio tapsmo metu paauglys patiria stresą, būtent jis yra tapatinamas su paauglystėje pasireiškiamu šiurkštumu ir agresyvumu (Pikūnas, Palujanskienė, 2005).

Analizuojant smurto reiškinį mokykloje svarbi ir bendraamžių įtaka. Jų grupės yra vienas iš svarbiausių socializacijos veiksnių, papildančių šeimos, visuomenės informavimo priemonių įtaką. Vieni vaikai bendraamžių grupėje yra populiarūs, kiti atstumti, su jais nebendraujama, jais nesidomima. Įvairių tyrimų duomenimis, atstumti paaugliai rečiau, lyginant su populiariais bendraamžiais, įsitraukia į tarpusavio santykius skatinančias sąveikas, dažniau jų santykiai su aplinka persmelkti priešiško, taip pat nesulaukia arba sulaukia nedidelės mokytojų paramos ir tampa bendraamžių agresijos aukomis. Be to, atstumtieji vaikai yra agresyvesni, bendraamžius laiko savo problemų priežastimi, o konfliktinėse situacijose savo veiksmais jas tik paaštrina į bendraamžių priešišką elgesį atliepdami agresija. Atstūmimas grupėje sukelia ne vien šiuos efektus, bet ir ilgalaikes pasekmes – atsiranda didelė įvairių elgesio sutrikimų tikimybė. Tai ir adaptacijos mokykloje sutrikimai ir asocialus elgesys. Nuolatiniai negatyvūs išgyvenimai skatina imtis tam tikrų priemonių – norėdamas neutralizuoti jį siekiančias bendraamžių neigiamas emocijas, atstumtasis pradeda šį poveikį ignoruoti, elgiasi šiurkščiai, naudoja fizinę jėgą, grasinimus, prievartą. Taigi, atstumtojo padėtis bendra-

amžių grupėje yra smurto prieš juos priežastis (Valickas, 1998).

Naudojantis Smith teiginiais, Robichaud (2007) skiria tris smurto mokykloje tipus:

- ♦ Šiurkštūs fiziniai poelgiai (pvz., kumščiovimas, pargriovimas, primušimas, pinigų atiminėjimas).
- ♦ Užgauliojimai, dažniausiai susiję su kultūrine, socialine aplinka, tautybe, negalia ir kita.
- ♦ Socialinis atskyrimas: izoliavimas, šmeižtas ir kita.

Pirmieji du tipai dažniausiai yra būdingi berniukams, o mergaitėms būdingesnis socialinis atskyrimas, tačiau duomenų apie tai nedaug. Čia taip pat teigiama, jog dažniausiai tyčiojamosi tokiose vietose, kur suaugusieji smurto atvejų negali pastebėti – tualetuose, mokyklos kieme, teritorijoje už mokyklos. Be to, šis reiškinys nėra būdingas kuriam nors visuomenės sluoksniui, bet apima visus. Taigi, patyčių reiškinys mokykloje yra plačiai paplitęs.

Robichaud (2007) teigimu, aukos priverstos pačios gintis nuo smurtautojų ir kaskart, nepavykus pakeisti padėtį, papuola į vis didesnę nevirtę, kadangi suaugusieji jaučiasi nepatogiai dėl esančios situacijos ir stengiasi nesikišti, o vaikai, matantys tyčinį skriaudimą, bijo būti palaikyti skundikais ir patys tapti aukomis. Patyčios sukelia skaudžius padarinius visiems, kurie dalyvauja šiame reiškinyje. Jų objektas netenka pasitikėjimo savimi, turi žemą savivertę, o ateityje labiau rizikuoja patirti nerimą, depresiją, somatinius sutrikimus nei vaikai, nepatyrę smurto mokykloje. Aukomis tapę vaikai dažnai išitraukia į marginalines jaunimo grupes, kurios patenkina priklausymo, išitraukimo poreikius, todėl dažnai išskyla narkotinių medžiagų, alkoholio vartojimo, nedarbo, vienvės pavojus. Tuo tarpu smurtaujantiems yra didelė tikimybė tapti socialiai atstumtais žmonėmis, turinčiais mokymosi problemų, tampančiais socialinių, teisinių institucijų globotiniais, taip pat vartojančiais narkotines medžiagas, alkoholį. Tiek aukos, tiek smurtautojai turi savivertės ir pasitikėjimo problemų, todėl ir vieni, ir kiti negeba konstruktyviai spręsti konfliktų. Taigi smurto patirtis mokykliniame amžiuje, nepaisant atlikto vaidmens, turi didelės įtakos tolimesnei gyvenimo grovei.

Vaikas negali pats vienas susitvarkyti su jam priešiškais (destruktyviais) veiksmais. Jis nėra tam pajėgus nei fiziškai, nei emociškai, todėl suaugusiųjų pagalba yra būtina. Nesvarbu, kokį vaidmenį smurto akte vaikas atliko, pagalba yra būtina visiems. Siekiant užkirsti kelią mokykloje plintančiam smurto tarp moksleivių reiškiniui, pirmiausia dėmesys turėtų būti kreipiamas paauglių asmeninėms problemoms spręsti pasitelkiant darbą su juo. Skiriami individualūs ir grupiniai užsiėmimai, pastarieji yra itin naudingi, kadangi efektyviai ugdo jaunuolį gebėti suprasti tiek save, tiek kitus, rasti savo vietą visuomenėje, spręsti iškilusius nesutarimus, atrasti savo stipriąsias puses, valdyti savo jausmus ir gebėti suprasti kitų jausminę būseną. Prevencijos priemonių esmė – trūkstamos informacijos gavimas, žinių įsisąmoninimas, įgūdžių lavinimas.

FOCUS GRUPĖS METODAS

Smurto reiškinys mokykloje apima begalę aspektų, susijusių su paauglystės, šeimos, bendraamžių, mokyklos, žiniasklaidos turinio veiksniais. Siekiant sumažinti jo pasireiškimą, aiškinti paaugliams smurto esmę, tačiau tai yra gana sudėtinga, kadangi šiam reiškiniui mūsų visuomenėje dažniausiai uždedama *tabu* etiketė. Todėl siekiant atvirai pasikalbėti apie tai su paaugliais, sužinoti jų nuomonę, požiūrį, būtina rasti efektyvias priemones, metodus. Tyrimui buvo pasirinktas *focus* grupės metodas. Aprašant jo pagrindinius aspektus bus pateikiami tyrimo duomenys, leidžiantys parodyti, jog šis tyrimo metodas padeda sėkmingai atskleisti paauglių nuomonę smurto tema ir jų asmeninę patirtį.

Tyrimui buvo pasirinktas *focus grupės* duomenų rinkimo metodas, kurio metu interviu būdu atskleidžiamas paauglių požiūris į smurtą mokykloje. *Focus* grupė – tai iš platesnės populiacijos atrinkta nedidelė žmonių grupė, kurioje per diskusiją siekiama išsiaiškinti, patikslinti įsitikinimus, požiūrius, kai tyrėjas domisi naujų idėjų generavimu, nuomonių, elgesio motyvų, priežasčių atskleidimu (Kaffemanienė, 2006). Kadangi tyrimo dalyviai yra paaugliai, iškilo grėsmė, jog jiems bus sunku atsiskleisti, atvirai išsakyti savo nuomonę individualaus

interview metu. Be to, Flick (2006) teigimu, *focus* grupės metodas yra reikšmingas tuo, kad diskusijų tarp keleto žmonių metu galima išgauti informaciją „draudžiamomis“ temomis. Kalbant grupėje apie ne itin malonias sritis, tyrimo dalyviams kalbėti yra drąsiau ir saugiau, sukuriama natūralesnė aplinka negu kalbant su tyrėju dviese (individualaus interview metu). Be to, gaunami duomenys yra išsamesni. Tyrimu siekta atskleisti paauglių požiūrį apie įvairius smurto aspektus mokykloje, taip pat paliečiant asmeninę jų patirtį, o *focus* grupės metodas leido itin atvirai bendrauti su smurto reiškinio paliestais vaikais ir išgirsti išsamias ir *tikras* jų mintis.

TYRIMO METODOLOGIJA

Tyrimas apėmė keturias dalis, iš kurių pirmoji – susipažinimas, veiklos pristatymas ir atpalaiduojantis pažintinis žaidimas – *Mano pyragaitis*, kuris reikalingas tam, kad vaikai priprastų prie grupėje esančių žmonių, nesivaržytų kalbėti ir pasiruoštų diskusijai. Antrąją dalį sudarė filmo aptarimo klausimai, trečiąją – penkių temų aptarimas, liečiantis vaikų patirtį smurto mokykloje tema. Paskutinią, ketvirtoji, dalis buvo užbaigimo procesas su grupe – refleksija, kurios metu išsakyti jausmai, emocijos, patirtos *focus* grupės metu.

Pagrindiniu tyrimo įrankiu pasirinkta filmo peržiūra. Su moksleiviais žiūrėjome 2002-ųjų metų režisieriaus Ferland sukurtą psichologinę dramą *Pykšt pokšt tu negyvas* („Bang bang you’re dead“). Šioje juostoje pasakojama paauglio, patiriančio patyčias ir socialinę atskirtį mokykloje, istorija. Buvo pasirinkta ši juosta, kadangi ji sukrečianti, raginanti apsvarstyti tiek savo, tiek kitų jausmus, be to, labai išsami: parodoma smurto dinamika, kitų asmenų įtaka situacijai ir kūrybinis kelias problemos atspindėjimui, galima pagalba smurto aukoms.

Tyrimo dalyviai. Tyrime dalyvavo 12 moksleivių: 8 vidurinės mokyklos ir 4 gimnazijos. Pasiskirstymas pagal lytį: 10 mergaičių ir 2 berniukai. Amžiaus intervalas – nuo 14 iki 16 metų imtinai. Visose grupėse vaikai vienas kitą gerai pažinojo, palaikė artimus ryšius. Tyrimo dalyviai buvo suskirti į tris grupes: vyriausiąją (I-oji), jauniausiąją (II-oji) ir gimnazistų (III-ioji).

Tyrimo vieta. Pirmajai grupei pasiūlius užsiėmimą Vytauto Didžiojo universiteto auditorijoje, nekilo jokių kliūčių dėl vietos ir pasiekiamumo, taigi mergaitės sutiko. Užsiėmimo metu buvo bendraujama labai atvirai, nevengiama liesti asmeniui nesaugių temų, itin asmeniškų dalykų. Galima teigti, kad taip buvo dėl to, jog tyrimas vyko nepriklausomoje aplinkoje, kuri paaugliams neturėjo kelti jokių asociacijų, trukdančių pasitikėjimo kūrimui. Taigi, vykdant užsiėmimą vaikams neutralioje vietoje, tyrimo eiga sklandi, kalbama aiškiai, drąsiai, nebijoma reikšti nuomonės.

Antrosios grupelės užsiėmimas vyko mokyklos klasėje, kadangi moksleiviams ši vieta buvo priimtinausia. Mergaitės kalbėjo taip pat labai atvirai, tačiau procesas nuolat buvo pertraukiamas trečiųjų asmenų. Tyrimo kokybės tai beveik nepaveikė, tačiau kaskart pašalinams įsikišus į užsiėmimą, reikėdavo moksleivių dėmesį sutelkti grupės darbui bei susikaupti pačiam tyrėjui. Situacija parodo, kaip svarbu tyrėjui apsvarstyti visus galimus trukdžius, susijusius su tyrimo vieta, numatyti būdus jų išvengti, vėl susikaupti darbui.

Trečiosios grupės užsiėmimas įrodė tyrimo vietos ir laiko svarbą ne tik tyrimo eigai, bet ir bendrai atmosferai, emocinei būklei, galiausiai tyrimo rezultatams. Vieta, kur leista užsiėmimą organizuoti, buvo gimnazijos skaitykla – tai tyrimui padarė žalos, kadangi šioje aplinkoje atsirasdavo pašalinių asmenų. Nėra aišku, kiek tai galėjo įtakoti vaikų atsakymus, bet atvirumo ir pasitikėjimo atmosfera nebuvo itin tvirta. Užsiėmimas nepavyko dar ir todėl, kad jam nepasibaigus, buvome išprašyti, nes darbuotojai skaitykloje baigė darbą. Ši situacija atskleidžia bendradarbiavimo tarp tyrėjo ir su tyrimu susijusių institucijų svarbą.

Duomenų analizės metodas. Paauglių išreikštos mintys buvo įrašytos diktofonu, prieš tai gavus jų sutikimą. Vėliau pokalbis perrašomas į tekstinį dokumentą, netaisant kalbos, nes autentika gyviau išreiškia paauglių požiūrį, atskleidžia nuotaikas, emocijas, analizuojant įvairius smurto mokykloje klausimus. Atlikto tyrimo duomenims apdoroti pasirinktas *temų analizės* metodas – tam tikra gautų duomenų kodavimo sistema. Tema – tam tikras informacijos modelis, šablonas, kuris maksimaliai interpretuoja fenomeno aspektus (Boyatzis, 1998).

Braun, Clarke (2006) teigimu, pirmiausia tyrėjas turi suvesti interviu duomenis, tuomet atsirinkti pagrindinius aspektus, kuriuos ketina analizuoti – koduoti gautą informaciją. Kitame etape turimus kodus tyrėjas suklasifikuoja į tam tikras potemes ir temas, geriausiai atspindinčias duomenų esmę. Tuomet pradedama duomenų analizė ir pateikimas.

Etiniai tyrimo klausimai. Atliekant tyrimą moksleiviams pirmiausia buvo pristatyta, kodėl šis tyrimas atliekamas, koks yra jo tikslas, kokias temas paliesime kalbėdami apie smurtą tarp paauglių. Taip pat pristatyta darbo tvarka, gautas vaikų sutikimas, jog pokalbiai bus įrašyti į diktofoną, paaiškinta, kodėl būtent tokiu būdu yra renkami duomenys. Dalyviams garantuotas visiškas konfidencialumas, taigi vardai interviu tekstuose pakeisti, mokykla ir gimnazija nėra įvardintos. Visų užsiėmimų metu buvo sudaryta bendravimui tinkama atmosfera, kiek įmanoma jauki aplinka, užtikrintas kiekvienos nuomonės priėmimas, išklašymas ir pagarba.

FOCUS GRUPĖS PATIRTIS

Paauglių patirtis *focus* grupėje atskleidė jų požiūrį į smurto reiškinių mokykloje bendraamžių tarpe bei *focus* grupės efektyvumą dirbant su paaugliais. Šioje straipsnio dalyje pirmiausia bus aprašyti pagrindiniai smurto reiškinių aspektai, analizuoti su paaugliais užsiėmimo metu, o kitoje dalyje bus atskleista focus grupės nauda.

PAGRINDINIAI SMURTO REIŠKINIO ASPEKTAI

Paauglių patirtis *focus* grupėje atskleidė, kad fizinio smurto formos keičiasi, virsta vis labiau žalojančiomis. Tai pavojingas reiškinys, sukiantis didelę sumaištį mokykloje ir galintis pakenkti daugeliui žmonių.

Čia penktąj klasėj, kai buvo padegtas suolas.[...] Taip papokštavo. Labai dažnai būdavo, kad bombeškas sprogdindavo mažesnes. Didesnių pas mus neatsinešdavo. [Paulius, 15, III gr.]

Net ašarinių dujų buvo paleista.[Jonas, 16, III gr.]

Ir dar vieną kartą buvo toks dalykas, kad net su švirksčiu kažkas bėgiojo, badė. Keletui net kraujo užkrėtimas buvo. [Gitana, 15, III gr.]

Smurto reiškinių paaštrėjimą patvirtina ir vaikų reakcija į filme demonstruojamas smurtines scenas – žiaurūs smurtiniai epizodai jų nenustebino.

Su paaugliais bandant paliesti seksualinio smurto temą, susidurta su visišku neigimu. Visose grupelėse buvo teigiama, jog šios smurto formos mokykloje jie nepastebi, nėra to patyrę ir nėra girdėję apie tai kalbantis, o kitokie bendraamžių veiksmai, literatūroje pateikiami kaip galimos seksualinio smurto išraiškos, čia nėra taip išreiškiami, tuo labiau suvokiami.

Būna ten tik šiaip klasiškai, kaip pasakyt, iš kitų klasių, būna prieina ten apsikabina ar ką nors, jau ten taip, ant juokų. [...]Ta prasme, jįsai tai gal ten ir daro, nežinau, su malonumu ir panašiai. Bet nėra taip, kad su pašaipta. Būna ten, kad berniukai užmeta ką nors apie mergaites, apie jų reikalus. [Vaida, 16, I gr.]

Tuo tarpu jauniausios grupelės mergaitės teigė pastebinčios galimų seksualinio smurto veiksnių.

Tas tai mūsų naujokas, tai lytinius organus visur piešia pastoviai. [Lina, 14, II gr.]

Tokie faktai neįrodo, jog seksualinis smurtas mokykloje nepasireiškia, greičiau apie jį nėra kalbama, todėl ir nėra pastebimas. Tokiu atveju problema sudėtinga, o situacija nevaldoma. Šiuo metu visuomenėje vis dar vyrauja seksualinio smurto neigimas: nei vaikai, nei suaugusieji nėra linkę pripažinti, kad seksualinė prievarta iš tikrųjų egzistuoja. Nepripažinimas trukdo rinkti informaciją tyrėjams, išsiaiškinti smurto mastą, imtis prevencijos priemonių (Jakubkaitė, Sruoga, 2002). Problemos neigimas gali būti tik ženklas, jog vaikams trūksta informacijos šia tema. Aišku, galbūt vaikai iš tiesų nėra girdėję apie šio smurto apraiškas mokykloje, bet žinių apie tai taip pat neturi. Tokia interpretacija daroma, remiantis ne vien kategorišku jų neigimu,

bet ir jų reakcija į užduodamus klausimus seksualinio smurto tema: susižvalgyimas, akių nuleidimas, tylėjimas. Tai tik įrodo, kad vaikai turėtų būti šviečiami seksualinės prievartos klausimais. Jei problema ir nėra paplitusi šiandienos mokyklose, žinojimas gali užkirsti kelią jos vystymuisi.

Paauglių teigimu, merginos smurtauja žymiai žiauriau nei berniukai. Jų smurtas ypatingas tuo, jog trunka ilgą laiką, yra užslėptas, taigi aplinkiniai nepastebi destruktivių veiksmų ir negali užkirsti tam kelio. Fizinį smurtą mergaitės išreiškia žiauriau: jos negaili, nesustoja, parodomas didesnis įniršis ir panieka.

Mergaitės dabar žiauresnės negu bachūrai. [...] Jiem praeis, ir viskas normaliai. [...] išsiaiškino, pasikoliojo pasikoliojo, ir viskas. [...] O panos, tai tu nepatiksi, tai tu žiurkė, tu tokia ir anokia, tai už plaukų tampys. Tu nepatiksi, tai iki metų galo eis šitaip, trunkysis. [Eimantė, 15, I gr.]

Jos negaili. [...] Arba vaikinai dažniau mušasi, o merginos išsilieja, nes žymiai rečiau mušasi, ir tada viską sukaupia tam kartui, kai mušasi. [Lina, 14, II gr.]

Aš manau, vaikinams pakanka jėgų sustot, panelėms – ne visada. [Sandra, 15, II gr.]

Visada sako, kad berniukai yra blogiausi, o mergaitės – angeliukai ir viena su kita nesipyksta. [...] Patys žmonės ir išugdė tai, kad mergaitės yra žiauresnės, nes dėmesio nėra. [Vaida, 16, I gr.]

Paauglių nuomone, kito žmogaus prievarta visuomenėje jau yra tapusi savaime suprantamu reiškiniu, į tai nėra kreipiamas pernelyg didelis dėmesys. Tai įtakoja pasireiškiančių destruktivių veiksmų dažnumas: fizinis smurtas pasireiškia dažnai, o emocinis – kiekvieną dieną. Kartais toks elgesys laikomas norma. Paaugliai reflektuodami savo elgesį ir reakcijas į smurtinius veiksmus nusistebi, jog tai yra priimama kaip normalus elgesys, tačiau neneigė, jog ir patys į tai nereaguoja, priima kaip normą. Iš vaikų kalbėsenos tono ir kūno kalbos (gestikuliacija, ironiška šypsena, pakeltas balsas) matėsi, jog tai juos piktina, tačiau tokia situacija yra ir aplinkinių suvokiama kaip savaime suprantama. Toks vaikų požiūris atskleidžia dar vieną problemą – smurto ribos yra

gana plačios ir elgesys, kuris kelia vaikui nemaloniais emocijas, daro poveikį jo savijautai, nėra laikomas smurtu.

Tai kad mes patys jau nebepastebim, būna – tyčiojasi, bet kad jie patys nebepastebi, bet ir mes nepastebim. Ta prasme – nei jie nepastebi, nei kas tyčiojasi nepastebi. Ir mes patys jau atrodo nepastebim. [...] Aš tai pratus, kad yra, va, ta Austėja ir Kamilė, ir būna, kad ateina, kol ir su jom normaliai sutaria, ir būna, kad ateina ir „ei, žiurke tu“ ar ką nors tokio pasako ir po to vėl, kitą pertrauką – „einam į valgyklą?“, „einam kartu?“. Ten pasikoluoja pasikoluoja, bet to nepriima kaip už rimtą. [Vaida, 16, I gr.]

Mergaitės tai tarpusavy pasiaiškino. Bet irgi būdavo – iš pradžių pasidrasko pasidrasko, o paskui, žiūrėk, už parankių susikibę straksi po kelių valandų. [Paulius, 15, III gr.]

Su vaikais buvo kalbama apie televizijos laidose rodomus tarp paauglių vykstančius smurtinius veiksmus, kuomet pateikiama filmuota medžiaga, kurioje auka žeminama, iš jos juokiamasi, tarp smurtautojų tik mergaitės, o vaikinai tik stebi, kas vyksta. Vaikai teigė, kad šie reportažai jų jau nebestebina.

Smurto atveju, vaikų teigimu, padėtų suaugusiųjų įsikišimas, tačiau iš paauglių pasisakymų matyti, jog suaugusieji smurto reiškinyje nedalyvauja kaip gynėjai. Jie tarsi pasyvūs stebėtojai paauglio gyvenime, kurie net ir matydami destruktivius veiksmus dažniausiai nesikiša. Kalbant su vaikais apie mokytojų reakciją į smurtinius įvykius visose grupėse išryškėjo nuomonė, jog dažniausiai pedagogai linke nereaguoti arba vertinti destruktivius veiksmus kaip juoką. Apie tai kalbėjo vidurinės mokyklos mergaičių grupės, o gimnazistai pasakojo apie buvusią patirtį tokioje mokykloje.

Iš tikrųjų tai mokytojai nelabai suprasedavo, kai ką nors ten įžeidinėja ar ką, tai praleisdavo, nu, juokais, sakydavo, aj čia juokauja. [Paulius, 15, III gr.]

O mokytojai tai išvis jokių priemonių nesiimdavo. Dažnai ten ignoruodavo tokį kaip smurtą klasėj [...]. Kad kažkaip jei pasakai mokytojui, tai po to kažkaip dar blogiau būna. [...] kur prieš tai mokiausi, tai budėdavo po mokytoją [...] bet kai įvykdavo koks incidentas ir

mokytojai matydavo, tai net nereaguodavo. Man atrodo, kad jie patys bijo, nes ir tuos mokytojus labai dažnai engia tie mokiniai. Tai jie galbūt bijo tų konfliktų, nenori, kad būtų nemėgiami. [Gytana, 15, III gr.]

Iš paauglių pateiktų pavyzdžių galima teigti, jog mokytojai vengia kištis į situaciją, ir net akivaizdžiai matydami smurtinius veiksmus tarp moksleivių į juos nereaguoja. Tokiu būdu pedagogai išvengia atsakomybės ir problemos analizavimo, tuo pačiu ir konfliktų su moksleiviais. Mokytojų pasyvumo priežastimi mergaitė įvardino vaikų smurtą prieš pedagogus. Tai gali būti pagrindinė priežastis, kodėl jie nesistengia reaguoti į smurtinius įvykius – bijo dėl savo pačių saugumo.

Smurtinėse situacijose moksleiviams pagalbą turėtų suteikti mokymo įstaigoje dirbantys specialistai: socialinis darbuotojas ir psichologas. Paauglių grupėse aptarus šį klausimą matyti, jog pagalba nėra suteikiama.

Man tai atrodo, kad dauguma net nežino, kad pas mus mokykloje psichologė yra. [Vaida, 16, I gr.]

Aš jau tiek laiko esu mokykloje šitoj, bet net nežinau, kuri ten iš jų socialinė darbuotoja. [Inga, 16, I gr.]

Aš net nežinojau, kad ji [soc.darb.] yra. [Daiva, 16, III gr.]

Moksleiviams nesuteikiama informacija apie mokykloje dirbančius specialistus, taigi ir pagalba negali būti suteikiama, kadangi nesikreipiama. Netgi žinant, jog socialinis darbuotojas ar psichologas gali padėti, paauglių požiūriu, į juos vis vien kreipiamasi retai. Priežastimi gali būti vyraujantys stereotipai, jog vyresnis žmogus tavęs negali suprasti ir tai, jog kreipimasis pagalbos parodo tavo silpnumą ir nenormalumą.

O su socialine darbuotoja tai gal taip nesibendruoja, nes ji tokia senesnė, tai man atrodo tokių senesnių pažiūrų bus ir todėl ne viską supras. [...] man tai, pavyzdžiui, visada sako, jei kas blogai, tai visada eit pas psichologę, o ne pas socialinę darbuotoją. [Vaida, 16, I gr.]

*Buvo, tu nueini pas psichologą, ir sako „tu psichas, tau negerai“.
[Lina, 14, II gr.]*

*Nu tai būna, kad ateina ten pas tą psichologę. Bet jau maži tokie.
Mūm net psichologė sakė, labai keista net, kad ateina mažiukai
tokie – penktokai, šeštokai. Vyresni – ne. [...] Nes sako, kad jiems
gėda jau eit. [Vaida, 16, I gr.]*

Smurtą mokykloje tarp moksleivių paaštrina ir prasti santykiai su mokytojais, auklėtojais.

*Ką aš žinau, kad mes su kitais mokytojais taip ir nebendruojam.
[...] Visai norėčiau.“ [Lina, 14, II gr.]*

*Tai, tarkim, auklėtoja yra ir kiti tie vaikai, kur lanko tą būrelį,
tai pastebėjau, pavyzdžiui, kad juos daug labiau palaiko auklėtoja,
gerbia negu tuos, kurie nelanko. Ir matos toks grynai nusodinimas.
[Vaida, 16, I gr.]*

*Man tai normalių nebėra. [...] Nenormalūs – radiacijos paveikti.
[Vaida, 16, I gr.]*

*Ir mane neruoja, kad visą laiką prisigalvoja [...] tiek socialinė,
auklėtojos, mokytojos, pavaduotojos, ką kiti pagalvos apie mūsų
mokyklą, jeigu bus tokios kalbos, „nedarykit gėdos mokyklai“. Visą
laiką šitą sakinį akcentuoja – „nedarykit gėdos mokyklai“ – ir nie-
kada neklausia „kaip jūs jaučiatės“. [Vaida, 16, I gr.]*

*Buvo šiandien – Augustė kažką išsidirbinėjo, tai mokytoja sako –
„mesiu tau iš pieštuko tuoj“. [Lina, 14, II gr.]*

*Mokytojas visada kerta į skaudžiausią vaiko vietą. Pas mus buvo
toks berniukas, kurio sudegė namas – tokia nelaimė atsitiko. Buvo
pamoka istorijos ir jį socialinė pasikvietė, atrodo, ir jis išėjo, po to
sugrįžta, o jam sako mokytojas: „Oj blemba, kaip nuo tavęs dūmais
neša“. [Vaida, 16, I gr.]*

Pateikti atvejai parodo, jog vaikai yra žalojami: prieš juos nukreiptos neigiamos emocijos veikia tolimesnį vaiko ir mokytojo santykį bei savęs suvokimą. Vaikų teigimu, toks elgesys ne tik menkina vaiką, sukelia liūdesio, nerimo jausmus, bet ir rodo blogą pavyzdį, kuriuo ateityje gali pasinaudoti.

FOCUS GRUPĖS NAUDA

Apibrėžus smurto mokykloje tarp bendraamžių aspektus, buvo pateikti pasiūlymai situacijos gerinimui. Paauglių teigimu, smurto mažinimui padėtų kitoks mokytojų požiūris į vaikus, užsiėmimų su jais organizavimas, klasės valandėlių vedimas paaugliams rūpimomis temomis, specialistų paskaitos, filmų peržiūros bei vaidinimai smurto temomis. Trumpai apžvelgtos ir visuomenėje galimos priitaikyti priemonės: televizijos programų koregavimas, socialinės reklamos aktyvinimas. Kaip smurto prevencijos mokykloje priemonę vaikai pasiūlė ir tokių užsiėmimų, kaip *focus* grupė, organizavimą. Jų teigimu, tokie užsiėmimai yra įdomūs, skatinantys bendravimą, juose jaučiamasi saugiai, gaunama reikalinga informacija, o laikas neprailgsta.

Paauglių dalyvavimas *focus* grupėje skatino juos mąstyti, ieškoti galimų problemos sprendimo būdų. Rodomas filmas padėjo rasti užsiėmimą, kuris, vaikų požiūriu, padėtų moksleiviams suprasti smurto reiškinio mokykloje pagrindinius aspektus, pamatyti realias situacijas, jų daromą poveikį, galiausiai – patys juose dalyvauti. Tai – vaidinimai, kuriuose vaidmenis galėtų atlikti moksleiviai, o likusieji ateitų pasižiūrėti spektaklio. Jei spektaklių ruošimas atrodo pernelyg sudėtingas metodas, tiktų ir situacijų smurto tematika vaidinimas, pavyzdžiui, etikos pamokų ar klasės valandėlių metu. Taigi, vaikams rodomas filmas padėjo išvelgti dar vieną veiklą, kuri galėtų tapti smurto mokykloje prevencija. Todėl galima teigti, jog tokio pobūdžio užsiėmimai suteikia trūkstamos informacijos, skatina mąstymą, lavina problemos sprendimo, bendravimo įgūdžius.

Vaikų teigimu, filmų peržiūra, kuri buvo naudota užsiėmimų su vaikais metu, yra labai geras būdas pasiekti geresnių tarpusavio santykių bei santykių su mokytojais, tuo pačiu mažintų smurto pasireiškimo mastą. Visos trys grupės pritarė, jog ši priemonė puikiai tinka. Filmo peržiūros ir analizavimo metu vaikai teigė jautęsi puikiai, kalbėti nebuvo nemalonu ar nejauku, o kituose panašiuose užsiėmimuose tikrai dalyvautų.

Trūksta tokių užsiėmimų. Tik ne mokykloj, ne su klase, o tokiose

grupelėse. Reiktų tokius žmones atrinkt, prie kurių gali šnekėti, kaip dabar. Nes ne prie visų gali. [Inga, 16, I gr.]

Jo, nes jautiesi suvaržytas. Man tai patiko labai. Ir filmas geras, ir šiaip. [Eimantė, 15, I gr.]

Aš tai asmeniškai manau, kad bent jau vieną kartą tai turėtų būti privaloma.[...] Tada jie tikrai ateitų, tada tikrai nemažai sugrįžtų. Nes dabar – „aj, tai ten neįdomu, tai ten šnekės šnekės“. Vat, jeigu nors kartą būtų privaloma, tai tikrai pamatytų, kad yra tikrai įdomu, linksma ir sakytų, ir galbūt jie eitų toliau. O dabar, kai į patį pirmą kartą neateina, tai jie nežino. [Sandra, 15, II gr.]

Patiko kalbėt, analizuot, aiškintis viską ir pritariu, kad tokių renginių reikia daugiau. Žmonių surinkti ir kalbėtis kalbėtis kalbėtis. [Kamilė, 15, I gr.]

Paauglių teigimu, reikalingas ir filmo aptarimas, kadangi tuomet įsigilini, daugiau apie tai pagalvoji, išgirsti trūkstamos informacijos rūpimais klausimais. Toks vaizdinės medžiagos analizavimas lavina ir turimus bendravimo įgūdžius, skatina mąstyti, ieškoti konstruktyvių problemų sprendimų būdų, be to, skatina labiau suprasti, pažinti save ir kitus. Paauglių požiūriu, tokie filmai galėtų būti rodomi ir aptarti ne tik smurto tema, bet ir kitais rūpimais klausimais. Moksleivių pateikti temų pavyzdžiai atskleidžia kitas paaugliams rūpimas temas, kuriomis nėra ypač daug kalbama, ir jaučiamas informacijos trūkumas.

Nu, pavyzdžiui, kad apie depresijas visokias. [Inga, 16, I gr.]

Norėčiau, kad būtų koks nors filmas ir apie mergaites. [Vaida, 16, I gr.]

Aš tai norėčiau ne tik apie smurtą. Išvis apie tokį paauglių gyvenimą: narkotikai, žolė, alkoholis, seksas ir taip toliau. [Eimantė, 15, I gr.]

Paauglių teigimu, galbūt ne visus filmų peržiūra kiek nors paveiktų, tačiau tokia veikla visgi yra naudinga net ir tiems, kurie teigtų, jog bergždžiai praleido laiką, o užsiėmimai jiems nepatiko, buvo neįdomūs.

Vis tiek grįžta namo, atsigula į lovą ir pagalvoja. Juk eini gatve ir,

*atrodo, neatkreipei dėmesio į tą vaizdą, bet iš tikrųjų pamatei juk.
[Vaida, 16, I gr.]*

Paauglių atsakymai šiuo klausimu itin nudžiugino, kadangi jie parodo, jog filmo peržiūra ir aptarimas yra puikus metodas atskleisti požiūrį, skatinti dalyvius diskutuoti, ieškoti galimų problemos sprendimo būdų. Tai pateikia galimą metodą smurto prevencijoje, kuriuo gali naudotis mokytojai, auklėtojai ir kiti su vaikais dirbantys specialistai.

Tyrimo metu vykęs užsiėmimas paaugliams padeda atsiskleisti, suprasti savo, kitų emocijas, pasidalinti patirtimi. Jų pavyzdžiai parodo, kad vaikams kalbėti *focus* grupėje yra jauku, saugu ir drąsu. Su paaugliais pavyko aptarti net tokią skausmingą temą kaip aukos būseną.

*Kartais tai nervina, bet retai. Dažniausiai nebekreipiu dėmesio.
[...].stengiuos negalvot. [...] tai jau nuo pradinių klasių. Va, buvo pradinėse tai verkdavau. Bet jau taip užsigrūdinau nuo pradinių.
Nebėr jau šito. [Dovilė, 15, II gr.]*

Aišku, žlungdo emociškai tokie dalykai. Kad ir supranti, kad tai nesąmonė, kad jie kvaili, o ne aš, bet bet koku atveju tai veikia. [...] Buvo sunku iš tikrųjų ištvirti tas valandas mokykloj. [Gitana, 15, III gr.]

Aš apie save, va, kai buvau kitoj mokykloj, tai būdavo žiauru, kai kiekvieną dieną ant tavęs stumia – tu tokia, tu anokia. Tai tiesiog sėdi namuose ir galvoji, kad greičiau neateitų kita diena. Atsikeli ryte, verki ir galvoji, ką daryt, kad tik nereikėtų eiti į mokyklą. [...] Taip, išlieka, ir netgi gali priversti prie savižudybės. [Inga, 16, I gr.]

Iš paauglių pasisakymų matome, kad apie skaudžią patirtį kalbama itin atvirai. Šnekama ne tik apie kitų vaikų patirtį, bet gana giliai paliečiama ir pačio asmens savijauta, emocijos esant auka. Paaugliai naudoja jausminius žodžius, nagrinėja esamą situaciją sklandžiai, be grupės vadovo įsitraukimo patys toliau analizuoja savo patyrimus. Tai parodo, jog *focus* grupėje dalyviams lengva atsiskleisti, kalbėtis skaudžiomis temomis, jie taip pat jaučiasi suprasti, vertinami ir reikalingi, o tai itin svarbu paauglio psichosocialinei raidai.

IŠVADOS

- ♦ Smurto mokykloje reiškinyms plinta, o suaugusieji (mokytojai, socialiniai darbuotojai, psichologai) atsiduria pasyvių stebėtojų pusėje, paliekant vaikams su problemomis susidoroti patiems. Todėl darbo su smurto dalyviais efektyvių būdų ieškojimas yra svarbus aspektas siekiant naudingos smurto prevencijos.
- ♦ *Focus* grupės užsiėmimas yra puikus metodas darbui su paaugliais, kadangi skatina juos atskleisti savo nuomonę, pasidalinti patirtimi, taip geriau suvokiant savo ir kitų jausmus. Užsiėmimas skatina juos mąstyti, bendrauti, ieškoti galimų problemų sprendimo būdų.
- ♦ Filmo peržiūra užsiėmimo metu yra itin patraukli ir reikšminga priemonė tiek darbui su paaugliais, tiek draudžiamų temų tyrimų atvejais. Vaizdinė medžiaga pripratina vaikus prie jaučiosios temos, matomos ir analizuojamos situacijos padeda jiems atskleisti savo patirtį ir jausmus.
- ♦ Paauglių teigimu, smurto mažinimui padėtų tokių užsiėmimų, kaip *focus* grupės, su jais organizavimas. Taip pat išreikštas noras bendrauti ir kitomis paaugliams rūpimomis temomis.
- ♦ Efektyviausia *focus* grupei erdvė – aplinka, esanti už mokyklos ribų. Dirbant neutralioje vietoje vaikai jaučiasi atsipalaidavę, greit artėjama prie asmeninės patirties analizavimo, jaučiamas jaukumas, puikus bendravimo klimatas.
- ♦ Atliekant *focus* grupės tyrimą itin svarbus tinkamas vietos ir laiko parinkimas bei teigiamos bendravimui aplinkos sukūrimas. Nuo šių aplinkybių priklauso tyrimas, vyraujantis klimatas ir tiriamųjų bei tyrėjų emocinė būsena ne tik užsiėmimo metu, bet ir po jo.

LITERATŪRA

1. BOYATZIS R. E. Transforming qualitative information: thematic analysis and code development. 1998, 200 p.
2. BRAUN V.; CLARKE V. Using thematic analysis in psychology. Iš:

- Qualitative Research in Psychology*. 2006, p. 77-101.
3. COLE M.; COLE S. R. *The development of children. Third edition*. New York, 1996.
 4. FLICK U. *An introduction to qualitative research*. London. 2006, 443 p.
 5. JAKUBKAITĖ B., SRUOGA V. Emocinė, fizinė ir seksualinė prievarta prieš vaikus. Vilnius. 2002, 66 p.
 6. KAFFEMANIENĖ I. Negalės ir socialinės gerovės tyrimų metodologiniai aspektai: metodinė priemonė bakalaurams ir magistrams. Šiauliai. 2006, 114 p.
 7. PIKŪNAS J.; PALUJANSKIENĖ A. *Asmenybės vystymasis*. Kaunas. 2001, 188 p.
 8. PŪRAS D., PETKEVIČIUS R., ŽEMAITIENĖ N., MIKALAUŠKAITĖ A., POVILAITIS R., KARMAZA E. Vaikų ir jaunimo psichikos sveikata. Smurtas, prievarta šeimoje. Savižudybių prevencija. [žiūrėta 2008-05-20]. Prieiga per internetą <http://www3.lrs.lt/owa-bin/owaexpl/inter/owa/U0157360.pdf#page=55>
 9. ROBICHAUD G. R. M. Vaikas kenčia pažeminimus mokykloje. Vilnius. 2007, 142 p.
 10. VALICKAS G. *Vaikų ir paauglių atstūmimas grupėje kaip asmenybės desocializacijos šaltinis*. Iš: *Vaikas visuomenėje*. Kaunas. 1998, p. 34-40.